

DAR KARTĄ APIE ŠERNŲ KAPINYNĄ A. BEZZENBERGERIO PUBLIKACIJOS IR UŽRAŠŲ DUOMENIMIS

RASA BANYTĖ-ROWELL

Straipsnio autorė išanalizavo A. Bezenbergerio 1892 metų publikaciją, skirtą Šernų kapinyno Klaipėdos apylinkėse kasinėjimams. Čia pristatomos grafinės radinių išsidėstymo Šernų radimvietėse (Fundstellen) rekonstrukcijos, padarytos remiantis teksto duomenimis apie nuotolius tarp radinių ir jų koordinates, nurodytais A. Bezenbergerio straipsnyje. Tokie rekonstrukciniai planai leido atskirti įkapių kompleksus nuo kitokio pobūdžio radinių grupių. Taip pat remiantis šiais planais buvo sudaryti įvairių radimviečių pasiskirstymo ir radinių tipų paplitimo kapinyno erdvėje planai. Buvusio Prussia muziejaus ir Prūsijos senovės draugijos archyvų palikime, kuris dabar saugomas Priešistorės ir ankstyvosios istorijos muziejuje Berlyne, išliko A. Bezenbergerio daryti kasinėjimų Šernuose brėžiniai ir užrašai. Autorė lygina duomenis, pateiktus A. Bezenbergerio publikacijoje, ir užfiksuo tuosius lauko tyrinėjimų užrašuose, atkreipdama dėmesį į kasinėjimų metu naudotas koordinacinių sistemų ir paskelbtosios publikacijoje skirtumus.

Reikšminiai žodžiai: Šernų (vokiškai Schernen) kapinynas, archeologijos istorija, A. Bezenbergeris, archeologinės medžiagos interpretacija.

The author of present article made a thorough analysis of A. Bezenberger's 1892 publication containing the results of excavations in Šernai-cemetery (Klaipėda district). Here we present graphical reconstructions of the layout of finds in Šernai Fundstellen, made on the basis of text data about coordinates and distances between finds as recorded in Bezenberger's publication. These reconstructed plans allow us to distinguish the grave-sets out of other find-groups. On the basis of ground of the latter data plans have been drafted of the distribution of various groups of Fundstellen and find-types. The remains of the archive of the former Prussia-Museum in Königsberg and the Altertumsgesellschaft Prussia kept know in Museum für Vor- und Frühgeschichte in Berlin contain sketches and notes from explorations in Šernai in 1891. The author of present article compares the data from the Šernai-publication of 1892 and field records, indicating differences in references about the distances related to axes used by Bezenberger during excavation and afterwards, when publishing the data from Šernai.

Keywords: Šernai (former Schernen) cemetery, history of archaeology, A. Bezenberger, interpretation of archaeological data.

IVADAS

Šernų kapinynas, esantis Klaipėdos apylinkėse, kairiajame Minijos upės krante – žymus archeologijos paminklas, kurio radiniai jau daugiau kaip šimtmetį naudojami moksliniams tyrimams. Šernų girininkija, karčema, miškas Rytų Prūsijos vokiškoje administracinėje sistemoje buvo įvardijami kaip *Schernen*. Dažniausiai šiuo vardu kapinynas žinomas užsienio archeologų darbuose, nes taip

buvo vadinamas A. Bezenbergerio, 1891 m. kasinėjusio Šernų kapinyną, publikacijoje (Bezenberger, 1892). 1905 m. gruodžio 1 dienos surašymo duomenimis, Šernų girininkijos dvaro seniūnijoje (*Schernen Forstgutsbezirk*), kuris priklausė Gelžinių valsčiui (*Gellszinnen Amtsbezirk*), būta tik 8 gyventojų (Vileišis, 1935, p. 227). Šernų seniūnijoje kaimo nebuvo. Greta girininkijos, kitoje svarbaus kelio Pėžaičiai–Klaipėda pusėje, veikė karčema. Abiejų ūkinių vienetų pastatai išliko iki

šių dienų. Ypač džiugina tai, kad toje pačioje vietoje yra įsikūrusi šiandieninė Šernų girininkija, medinis karčemos pastatas tebestovi, o jame veikia maža kaimo krautuvė.

Šernų girininkijos valdose XIX amžiuje buvo žinomos trys archeologinės vietovės: kapinynas, žalvario amžiaus skulptūrėlės radimvietė ir Šernų pylimai (Hollack, 1908, p. 143). Jos išsidėsčiusios Šernų miške gana toli viena nuo kitos. Šernų žalvarinės skulptūrėlės radimvietės schema į ŠV nuo karčemos ūkio buvo pateikta Prūsijos senovės draugijai kartu su radimo aplinkybių aprašymu. Vienas dokumentas, surašytas *Altertums-Gesellschaft Prussia* blanke, yra saugomas Berlyno priešistorės ir ankstyvosios istorijos muziejaus archyve (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 182). Pastaruoju metu Šernų statulėlei skirtame straipsnyje Agnė Čivilytė plačiai apžvelgia tiek jos radimo aplinkybes, tiek kilnę (Čivilytė, 2007). Šernų archeologinių paminklų tyrinėjimų ir jų išgarsinimo istorija susijusi su A. Bezenbergerio veikla. Šio įvairiapusio mokslininko darbai ir archeologiniai tyrinėjimai bei ryšiai su vietiniais XIX a. pab.–XX a. pradžios buv. Klaipėdos krašto kultūrininkais yra plačiai ir nuodugniai aptarti Lino Tamulyno darbuose. Juose yra duomenų apie pirmuosius archeologinius radinius Šernuose 1866 m., apie Lėbartų, vėliau Šilutės dvarininko H. Scheu įnašą organizuojant kasinėjimus Šernų kapinyne, apie A. Bezenbergerio 1891 m. vykdytų kasinėjimų apimtį ir medžiagos publikavimo principus bei vertę, apie tai, kiek vertingos medžiagos archeologijos istorijai galima rasti A. Bezenbergerio ir H. Scheu laiškuose (Tamulynas, 1998a, p. 252, 254–257, 261, 276; Tamulynas, 1998b, p. 38; Tamulynas, 1999, p. 384, 389).

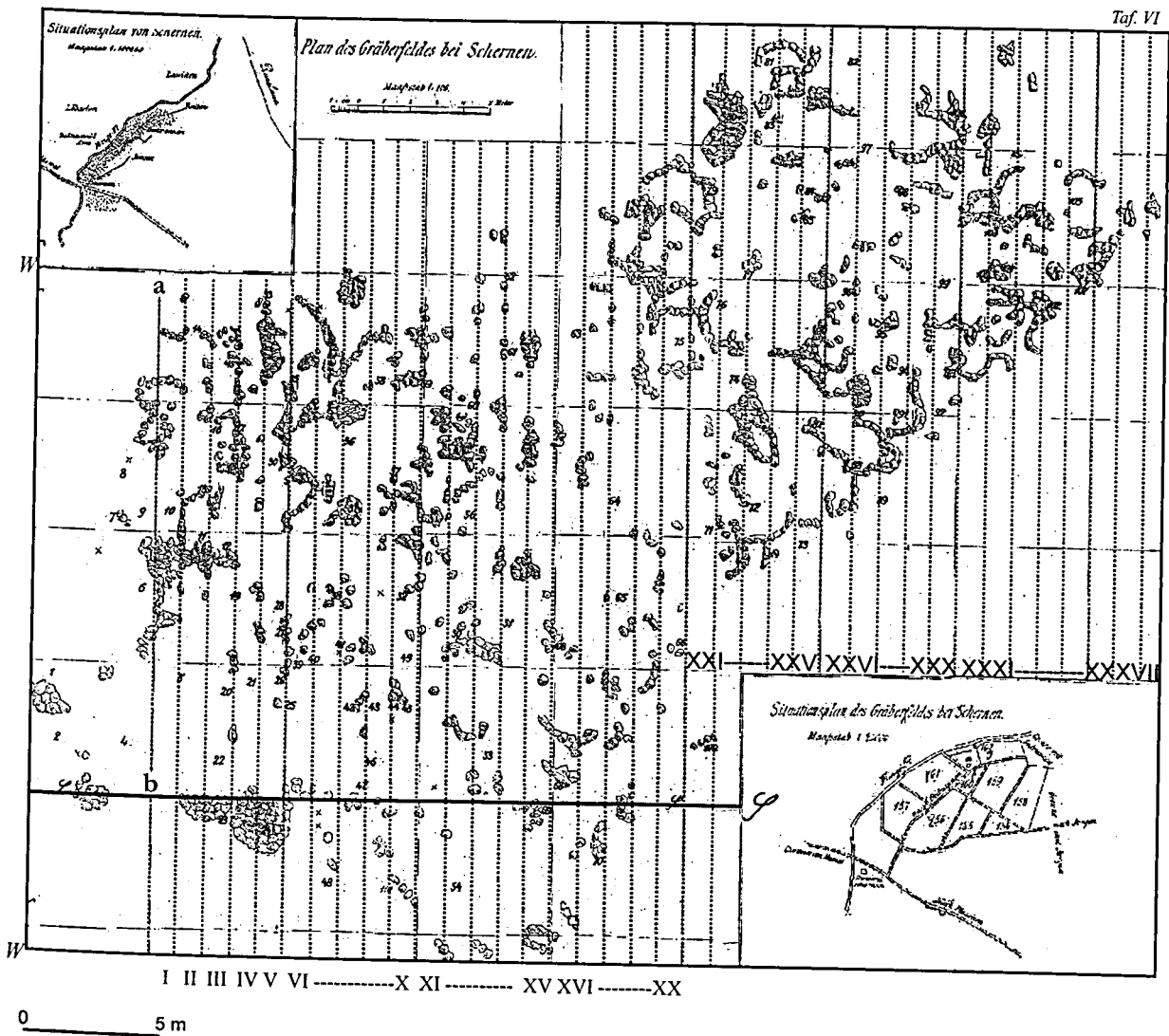
Šio straipsnio tikslas yra paskelbti autorės atliktą A. Bezenbergerio straipsnio apie 1891 me-

tų kasinėjimus Šernų kapinyne (Bezenberger, 1892) teksto ir iliustracijų analizę. Tai buvo reikalinga siekiant įvertinti kapinyno medžiagą kaip susistemintus duomenis, kurioje atsispindėtų kapinyno chronologinės fazės pagal būdingus radinių kompleksus, taip pat tam tikri laidosenos dėsningumai. Teksto duomenys apie kiekvieną radimvietę buvo pavaizduoti grafiškai, o vėliau sudaryti radinių tipų paplitimo tyrinėtuose plotuose planai, kurių pagrindu tapo A. Bezenbergerio paskelbtas akmenų vainikų ir radimviečių planas (Bezenberger, 1892, Taf. VI) (1 pav.). Rekonstrukcinis darbas buvo atliktas ruošiant daktaro disertaciją, joje radinių paplitimo planai buvo pateikti kaip galutinis rezultatas (Banytė Rovell, 2001š). 2006 m. rugpjūčio mėn. Berlyno priešistorės ir ankstyvosios istorijos muziejaus archyve (*Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Museum für Vor- und Frühgeschichte*) autorei susipažinus su saugoma *Schemen* byla (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1)¹. A. Bezenbergerio publikacijos duomenys lygintini su rankraštiniais kasinėjimų duomenimis. Šiame straipsnyje apžvelgiama šios bylos vertė, papildant ar pervertinant duomenis, žinomus iš A. Bezenbergerio straipsnio.

A. BEZZENBERGERIO TEKSTO PAVERTIMO GRAFINIAIS DUOMENIMIS METODAI

A. Bezenbergeris, aprašydamas radimviečių (*Fundstelle*) turinį, nurodė atstumus nuo pasirinktų atskaitos taškų: vakariniame tyrinėjimų pakraštyje jis išvedė liniją W, o jai statmenai – liniją S. Šios linijos pažymėtos plane VI (*Taf. VI*). Atskirų radinių ar jų grupių vieta plane buvo nurodoma atstumais nuo W ir S linijų, todėl tuos duomenis

¹ Autorė dėkoja Berlyno priešistorės ir ankstyvosios istorijos muziejui už Šernų bylos kopijas ir leidimą publikuoti jos duomenis; asmeniškai Dr. Christine Reich – už visokeriopą pagalbą susipažįstant su muziejumi ir jo archyvu bei fondais; archyvo darbuotojui p. H. Wieder – už pagalbą *Prussia-Archiv* skyriuje.

1 pav. A. Bezenbergerio paskelbtas 1891 metų kasinėjimų Šernų kapinyne planas (Bezenberger, 1891, Taf. VI) ir jame punktyrinėmis linijomis šio straipsnio autorės nubrėžtos romėniškais skaičiais pažymėtos juostos, kuriomis buvo padalyti plotų brėžiniai A. Bezenbergerio lauko užrašuose. Linija a–b buvo nurodyta kaip pirminė tyrinėjimų pradžioje.

buvo įmanoma pateikti milimetriniame popieriuje masteliu 1:20, t.y. padidinant 5 kartus tyrinėto ploto planą, palyginti su A. Bezenbergerio publikuotu brėžiniu. Radinių grafinis perkėlimas leido patikslinti atstumą tarp atskirų radimviečių ir galimas sąsajas. A. Bezenbergeris nurodė radinių gylį. Tie duomenys taip pat padėjo stratigrafiškai atskirti įkapes ir aukštesniame lygyje atsidengusius radinius, pavyzdžiui, kai kurias keramikos šukes ar pavienius arklių dantis, kurie sietini su senojo

kapinyno paviršiaus lygiu. Originalus akmenų konstrukcijų planas *Taf. VI* nėra informatyvus, siekiant nustatyti Šernų kapų įkapių dėjimo tvarką. Skaitant straipsnį aiškėja, kad į planą įtraukti ne visi Šernų kapinyno akmenys, nes kai kur jie gulėjo keliais sluoksniais. A. Bezenbergerio planas *Taf. VI* neatspindi nei kapų duobių, nei kitokio pobūdžio radimviečių stratigrafijos. Tyrinėtojas kai kur straipsnyje pamini, kad radiniai buvo rasti pelningoje, degėsingoje žemėje ar švariame smėlyje,

tačiau nenurodomas skirtingo užpildo dėmių formos ir radinių padėties santykis *in situ*. Greičiausiai dėl didžiulės darbų apimties ir nepatyrimo kasinėjant tokio tipo laidojimo paminklą jis pateikė duomenis apie įvairių kapinyno sluoksnių užpildymą pelenais ir degėsiais, akmenų sudėjimo būdus ir įkapių padėtį atsietus vieną nuo kito.

Besąlygiškai pasikliauti A. Bezenbergerio nurodytų koordinacių nuo W ir S tikslumu negalime – Šernų kapinynas buvo stratigrafiškai sudėtingas paminklas, taigi apie 800 m² tyrimas nuo rugpjūčio 21 iki rugsėjo 5 dienos negalėjo būti itin preciziškai fiksuojamas. Perkeliant nuorodas pastebėta, kad kai kuriais atvejais vieni tos pačios radimvietės radiniai buvo susieti su koordinacių sistema individualiai, o kiti – kaip grupė, todėl vienu įkapių išsidėstymas yra tikslesnis, o kitų apytikslis.

Grafinė rekonstrukcija suteikė nemažai naujų duomenų, kurių skaitant tekstą būtų neįmanoma iš karto įsidėmėti ir įvertinti. Simboliais pažymėtų radinių perkėlimas į A. Bezenbergerio nurodytą vietą pagal radimo gylį ir išsidėstymo tvarką kiekvienaime 5×5 m dydžio kvadrato leido susisteminti kapinyno medžiagą tokiomis pakopomis:

1. Įvertinamas radimviečių turinys ir pagal tai išskiriama, kurios laikytinos a) žmonių kapais; b) arklių ar jų kūno dalių aukomis; c) pavienių arklio dantų radiniais; d) pavienių lipdytų šukių radiniais; e) atsitiktiniais kapinyno laikų dirbiniais, rastais netoli žemės paviršiaus; f) kitų rūšių gyvulių kaulų radimvietėmis (tarp jų daugiausia yra naujųjų laikų); g) naujųjų laikų dirbiniais, kilusiais iš buv. *Peterischken* sodybos aplinkos. Suprantama, kad radinių grupių tarpusavio santykių interpretacija yra tam tikru lygiu subjektyvi, tačiau didžiąją dalį duomenų buvo galima sugrupuoti, remiantis objektyviais kriterijais. Pavyzdžiui, akivaizdu, kad arklio dantis, rastas *F. 15*, 0,34 m gylyje, negalėtų būti siejamas su kapo radiniais. Tai – senojo kapinyno paviršiaus ar akmenų konstrukcijų lygyje atidengtas radinys. Pavieniai arklio dantys randami

Vakarų Lietuvos kapinynuose su akmenų vainikais ne tik kapų duobėse, bet ir sluoksniuose tarp jų. Tai, matyt, kolektyvinio arklių/žirgų/aukojimo kapinyno erdvėje išdava. Verpstukas iš *F. 80*, rastas 0,12 m gylyje virš akmenų (Bezenberger, 1892, p. 162), laikytinas atsitiktiniu radiniu.

2. Pagal radinių lokalizaciją kiekvienoje radimvietėje ir jos nuotolį nuo gretimų radimviečių nustatomas kai kurių jų tarpusavio ryšys, t.y. galima jų priklausomybė vienam kapui arba papildomų įkapių ar arklio aukos, A. Bezenbergerio išskirtų kaip atskira radimvietė, ryšys su gretima radinių grupe, kuri vertintina kaip kapas. Arba atvirkščiai – vienoje radimvietėje buvo aprašytos radinių grupės, kurios gali būti vertintinos kaip žmogaus kapas ir arklio auka (*F. 50, 53, 54, 95*) arba dviejų mirusiųjų įkapsė (*F. 50, 54, 61?*). Autorės sudarytas planas, įvertinant, kokios Šernų radimvietės priskirtinos žmonių kapams, o kurios arklių ar jų kūno dalių aukoms, yra pateiktas straipsnyje, kuriame aptariami Baitų ir Šernų kapinynuose rasti vyrų kapai su ginklais (Banytė-Rowell, 2007).

3. Pagal dirbinių išsidėstymo tvarką vienoje radimvietėje, įkapių pobūdį, nežymias mirusiųjų griaučių liekanas kai kuriais atvejais buvo įmanoma rekonstruoti mirusiųjų orientavimo kapo duobėje kryptis bei kai kurias laidosenos ypatybes.

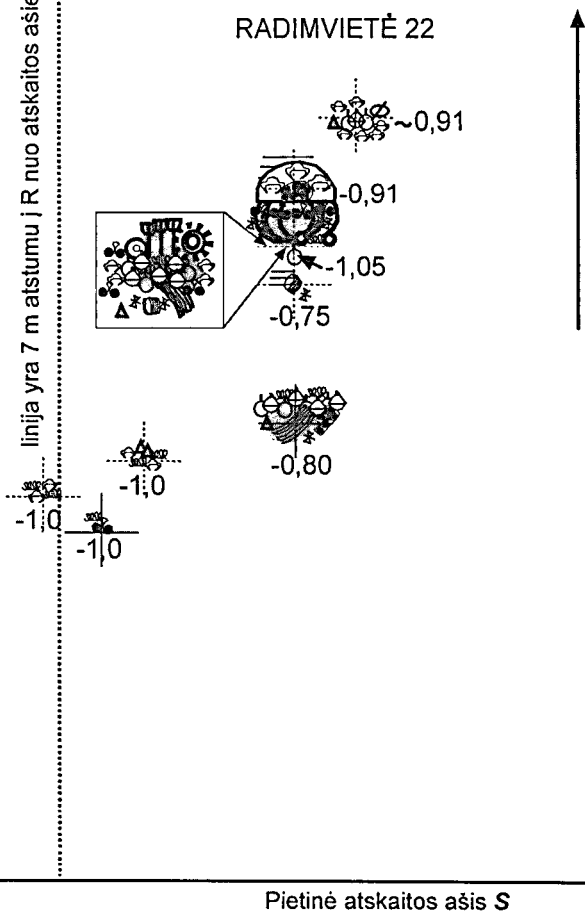
Dviejų radimviečių planų rekonstrukcijas norėčiau pateikti kaip pavyzdžius, t.y. apie radimviečių 22 ir 23 (*F. 22, 23*) įkapių išsidėstymą pagal A. Bezenbergerio nuorodas. Atidengus gausesnį įkapių kapą, buvo matuojamas kai kurių radinių atstumas nuo pietų ir vakarų ašių, o kai kurių vieta nurodoma pagal nuotolį ir jo kryptį nuo vieno radinio iki kito. Tokiu būdu tekste nurodomos absoliutinės arba mažiau tikslios santykinės radinių koordinatės, todėl rekonstruojant įkapių išsidėstymą verta pasižymėti, kurie atskaitos taškai parinkti yra pagal nuotolius nuo linijų W ir S, o kurie nuo kitų radinių (2 pav.). Radimvietės aprašymas (Bezenberger, 1892, p. 151–152) pradedamas smulkiais radinukais – 1,0 m gylyje rastu

A. Bezenbergerio nurodyti atskaitos taškai pgl. linijas W ir S

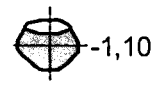
A. Bezenbergerio nurodyti atskaitos taškai pgl. atstumus nuo kitų radinių

- žalvariu puošta kepurėlė
- plokštelė spurgelis
- kilpinis kabutis
- žalvarinė įvijėlė
- geležinis varpelio formos kabutis
- žalvarinis žiedo formos kabutis
- žalvarinė įvijinė apyrankė
- žalvarinis įvijinis žiedas
- žalvarinio žiedo fragmentas
- žalvarinė antkaklė
- apvara iš 2 gintaro karolių ir įvijėlės
- lankinė segė lenkta kojele
- sidabruota rozetinė segė su tutuliu
- žalvarinė plokštelė su skylutė
- keramikos šukė
- lipdytos keramikos puodas
- mirusiojo/-iosios griaučių liekanos
- audinio liekanos
- odos liekanos
- medienos liekanos

linija yra 7 m atstumu į R nuo atskaitos ašies W

RADIMVIETĖ 23

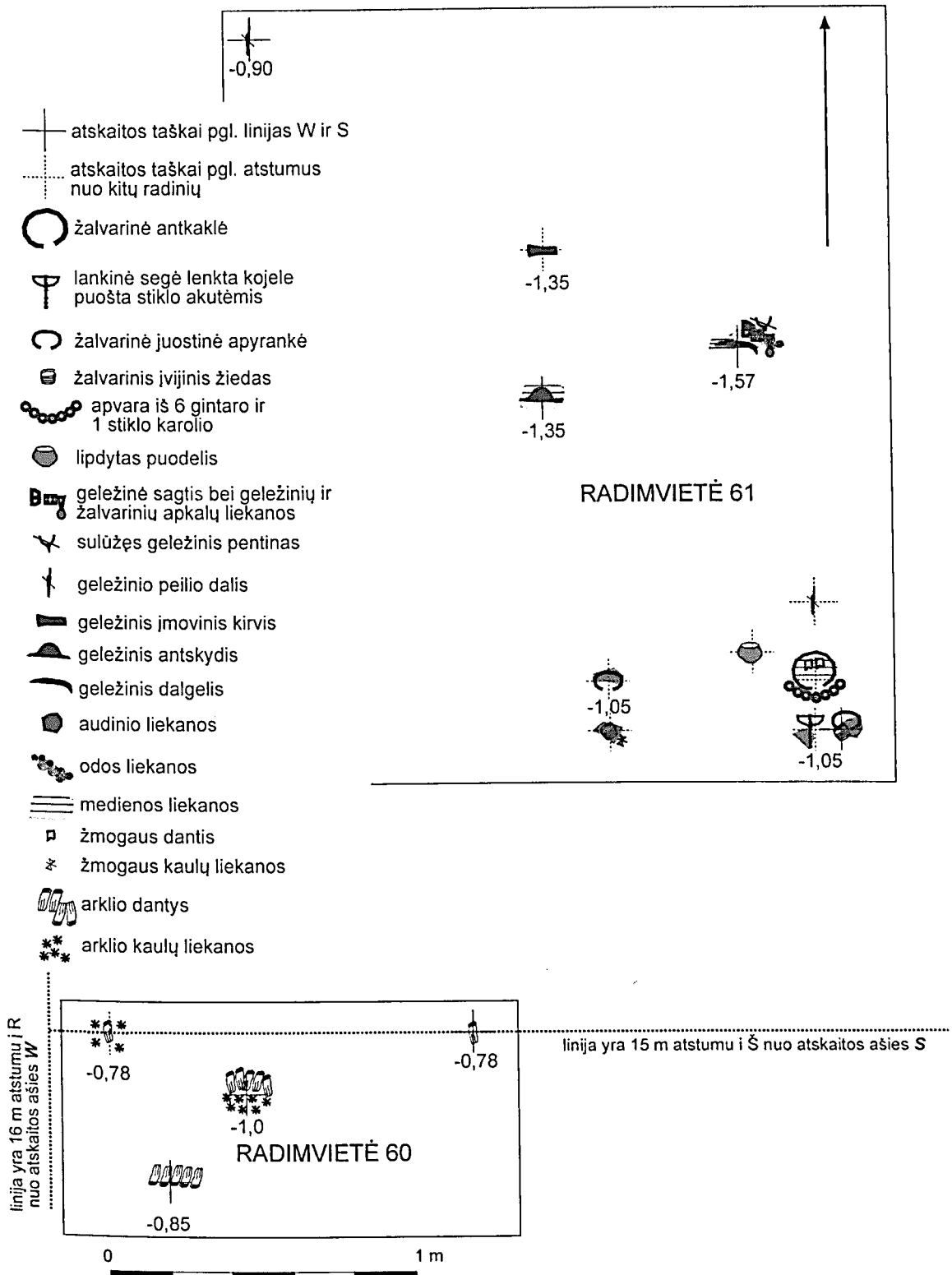

2 pav. Radinių išsidėstymo Šernų kapinyno radimvietėse F. 22 ir F. 23 rekonstrukcija pagal A. Bezenbergerio straipsnyje (1892) nurodytas koordinatas ir nuotolius. R. Banytės-Rowell brėž.

žalvariniu kilpiniu kabučiu ir įvijėle. Tame pačiame gylyje netoliese (pagal nuorodas atstumais į ŠR iš ŠV) atsidengė dar dvi nedidelės smulkių puošybos detalių grupės bei šukės. Toliau vėl nurodomos absoliutinės radinių koordinatės: 0,80 m gylyje gulėjusios įvijinės apyraninės ir greta – geležinių varpelio formos kabučių, žalvarinių žiedų-kabučių bei įvijėlių vėrinio dalis (Bezenberger, 1892, Taf. IX:14). Šalia šių radinių būta audinio ir tarsi odos liekanų, keramikos šukės ir žmogaus kaulų dalelių. Po to rašoma, kad toliau į šiaurę ant išlikusio medienos pagrindo fragmento, 0,75 m gylyje, rastas įvijinis žiedas su piršto kaulo liekana. Pažymima, kad kiek toliau nuo jo šiaurės link, bet jau 1,05 m gylyje, būta vieno žiedelio-kabučio. Dar 13 cm šiauriau, bet 14 cm aukščiau nei pastarasis kabutis, buvo atidengta žalvariu puošta kepurėlė, kuri, anot A. Bezenbergerio, labai panaši į rastąją radimvietėje 10 (*F. 10*) (Bezenberger, 1892, Taf. XIII). Aplink kepurėlę rasta medienos, virš jos – odos liekanų. Kepurėlėje išlikusi 8 metų vaiko (mergaitės) kaukolė, po jos liekanomis atsidengė trys žalvarinės antkaklės viela apskutu lankeliu (Bezenberger, 1892, Taf. IX:2). Prie jų užsegamųjų dalių rasta audinio ir odos liekanų. Po apatiniu žandikauliu, mirusiosios kaklo srityje, atsidengė maža dviejų gintaro karolių ir vienos įvijėlės apvara. Visų šių radinių išsidėstymo tvarka ir šalia rastos griaučių liekanos rodo, kad mirusioji kape paguldyta galva į šiaurės–šiaurės rytų pusę. Smulkiau aprašęs kepurėlės ir antkaklių bei kaukolės padėtį, A. Bezenbergeris, be pastarųjų radinių, išvardija didelę kitų papuošalų grupę. Pradėdamas sakinius žodžiais „be to“ (*außerdem*) ir „toliau“ (*weiter*), jis vardija tris lankines seges lenkta kojele, vieną rozetinę segę, geležinius varpelius su žalvariniais žiedais-kabučiais bei įvijėlėmis, pavienius kilpinius kabučius ir plokšteles-spurgelius, žalvarinę apskritą plokštelę su kiauryme, mažą šukelę, įvijinę apyranę ir įvijinį žiedą su kauliukais jų viduje (Bezenberger, 1892, Fig. 11, 12 Taf. VIII links. (kairėje): 3, 4, IX:9, 14). Ant segių rasta audinio likučių. Pastarųjų radinių tarpusavio išsidėstymas neaiškus, tačiau visą grupę ga-

lima numanyti buvus kažkur krūtinės srityje, į pietus nuo antkaklių. Greičiausiai visa ši radinių grupė buvo iškelta kartu su žemėmis, vietoje jų nepreparavus. Tokį kasinėjimų metodą patvirtina L. Tamulyno atlikta A. Bezenbergerio ir H. Scheu laiškų teksto analizė (Tamulynas, 1998a, p. 256). Galiausiai nurodoma panašiam gylyje (apie 0,91 m?), „22 cm į ŠR nuo šitos vietos“, pavienių kepurėlės plokštelių-spurgelių sankaupa, varpelio ir žiedo formos kabučiai, įvijomis puošto žiedo fragmentas bei skylėto molinio indo šukė. Nagrinėjant visų šių radinių išsidėstymo planą ir gylį, galima daryti prielaidą, kad netik mirusiosios galvos dangalas (kepurėlė) buvo puoštas žalvariu, bet ir kiti jos drabužiai buvo apsiūti dekoratyvinėmis detalėmis – žalvariniais ir geležiniais kabučiais bei įvijėlėmis. Mat šių papuošimų grupės atsidengė 0,80 m, 1,0 m gylyje, o tai rodytų, kad apsiaustas ar didelė skepeta galėjo būti puošti kabučiais tiek priekyje, tiek nugaros pusėje. Atskirame skirsnelyje aprašomas radimvietės 23 turinys žymiai kuklesnis – čia 1,10 m gylyje rastas lipdytas molinis puodas, „dengiamas akmenų“ (Bezenberger, 1892, p. 153; Taf. XII:1). Pastarasis radinys, pagal nurodytas absoliutines koordinates jį perkėlus į rekonstrukcinį planą, buvo nutolęs maždaug 2,10 m atstumu į pietus nuo *F. 22* kaukolės. Atsižvelgiant į A. Bezenbergerio akmenų plano duomenis ir abiejų radimviečių lokalizaciją, galima daryti prielaidą, kad puodas simboliškai buvo padėtas po pietiniais *F. 22* kapo vainiko akmenimis, mirusios mergaitės kojūgalyje. Kita vertus, tai tik viena iš interpretacijos galimybių, kurioms įrodyti ar atmesti nepakanka duomenų – A. Bezenbergeris tekste nekomentuoja stratigrafinio radimviečių santykio.

Tokiais pat teksto informacijos perkėlimo į brėžinį milimetriniame popieriuje principais buvo rekonstruotas gretimų radimviečių 60 ir 61 planas (3 pav.). Radimvietės 61 skirsnelyje A. Bezenbergeris pirmiausia aprašė 1,05 m gylyje, pietinėje pusėje, rastus papuošalus, lipdytą puodelį bei peilio dalį (Bezenberger, 1892, p. 158–159; Taf. VIII links:6, IX:4; X:9, XII:13). Prie antkaklės rasti

3 pav. Radinių išsidėstymo Šernų kapinyno radimvietėse F. 60 ir F. 61 rekonstrukcija pagal A. Bezenbergerio straipsnyje (1892) nurodytas koordinatas ir nuotolius. R. Banytės-Rowell brėž.

dviejų mirusiojo dantų likučiai ir greta į pietus karolių apvara leidžia šią vietą laikyti mirusiojo galvos-kaklo sritimi. Į V–PV nuo antkaklės rastas įvijinis žiedas su kauliuku ir kitų kaulų žymės greta liudyto, kad mirusysis gulėjo galva į šiaurės rytus, viena ranka sulenkta ant pečių-krūtinės, o kita – pilvo srityje. Tai pačiai radimvietai A. Bezenbergeris priskyrė mažiausiai 0,90–1,0 m atstumu nuo antkaklės nutolusius į Š–ŠR geležinį antskydį, įmovinį kirvį, dalgelį, pentiną ir diržo (pentinui?) liekanas (Bezenberger, 1892, Taf. VIII rechts (dešinėje):14, XI:11). Šios įkapės gulėjo 1,35 m ir 1,57 m gylyje. Pagal nurodytas koordinates pastarieji radiniai plane išsidėsto gana padrikai. Antskydžio vieta nurodoma ir pagal atstumą nuo peilio dalies prie antkaklės, ir pagal ašis W ir S. Tekste pastebima klaida – antskydį lokalizavus pagal ašių koordinates, jis yra nutolęs nuo peilio dalies mažesniu atstumu nei nurodyta publikacijoje, t.y. ne 1,77 m, o maždaug 1,10 m atstumu; dar vienas peilio fragmentas, rastas 0,90 m gylyje, tekste nurodomas buvęs į vakarus nuo papuošalų grupės, o pagal koordinates lokalizuojamas ŠV pusėje. Rekonstruotame F. 61 plane (3 pav.) matomos tarsi dvi radinių grupės. Publikacijoje minima, kad antskydis nuo peilio dalies prie antkaklės buvo atskirtas akmenų. Taigi galima manyti, kad radimvietai 61 galėjo būti priskirti du kapai, tačiau, neturint duomenų apie kapų duobių formas, tai lieka prielaida. Į pietvakarius nuo F. 61 radinių, 0,78–1,0 m gylyje, atsidengusios arklio dantų ir kitų neįvardytų arklio kaulų liekanos, kurios priskirtos radimvietai 60, vertintinos kaip arklio (greičiausiai atskirų jo kūno dalių) auka (Bezenberger, 1892, p. 158). Jei mirusysis iš F. 61 gulėjo galva į ŠR, tai ši arklio auka galėjo būti skirta jam, nors nebūtinai vienoje duobėje.

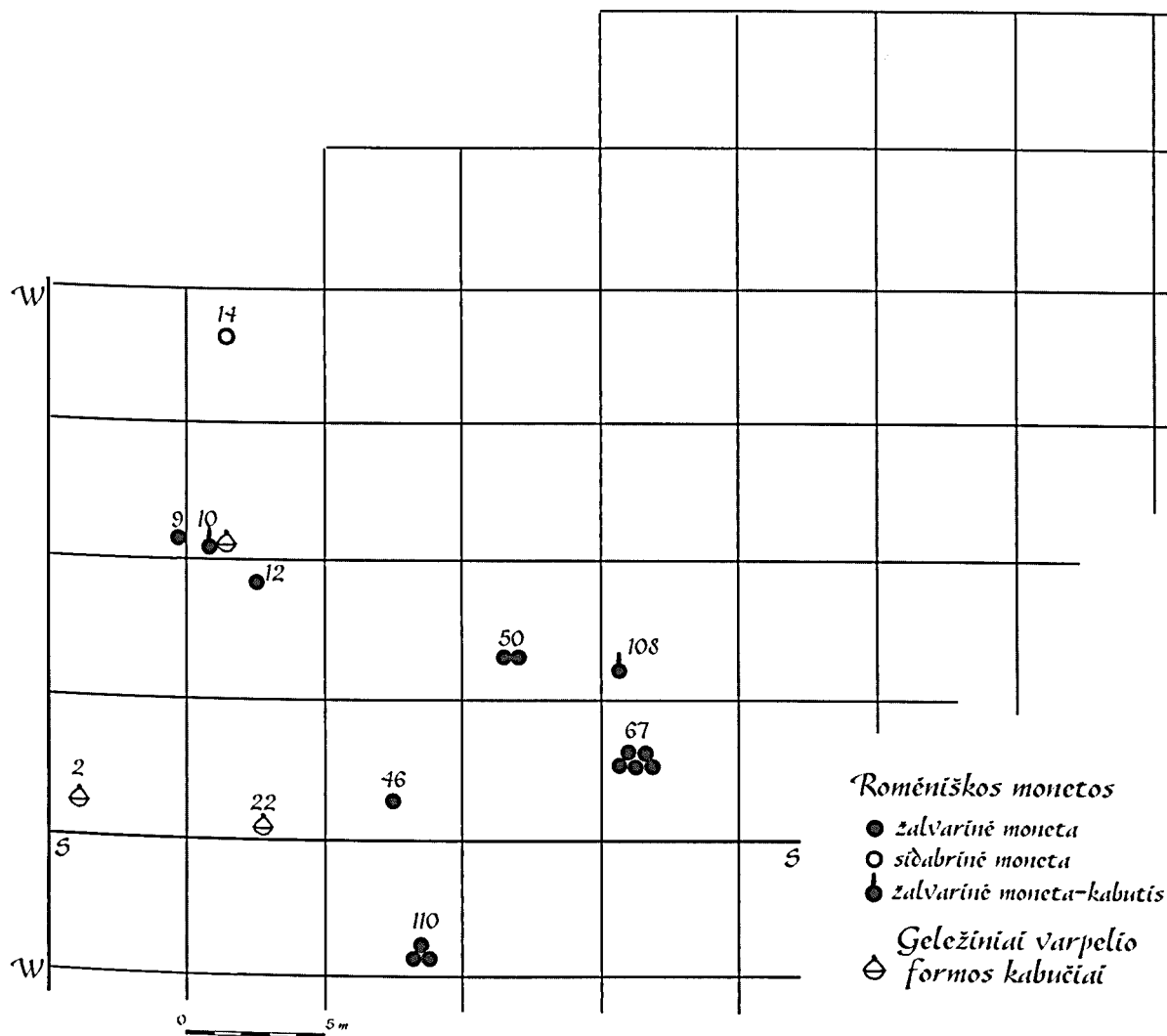
Ne visos radimvietės tokios turtingos, kaip F. 22 ar 61. Tam tikrai daliai radinių, kurie pagal radiomo gylį sietini su kapų duobių radiniais, neįmanoma nustatyti tikėtinai mirusiųjų lyties pagal įkapių pobūdį. Pavyzdžiui, radimvietėse 5, 7, 16, 37, 41,

47 daugiau kaip metro gylyje buvo rasta tik pavienių lipdytinės keramikos šukių ar mažų geležies fragmentėlių. Kad tai galėjo būti skurdžių kapų įkapės, liudija radimvietės 78 radiniai. Čia 1,20 m gylyje po akmenimis ir pelenais atidengta „gabalėlis nesuaugusio žmogaus smilkinio“ ir lipdytos šukės (Bezenberger, 1892, p. 161).

ŠERNŲ KAPINYNŲ RADINIŲ TIPŲ PASISKIRSTYMAS PLANE IR KAPINYNŲ CHRONOLOGIJA

A. Bezenbergerio sudarytas planas *Taf. VI* turi didelę vertę, jo pagrindu sudarant dirbinių tipų pasiskirstymo ir paplitimo kapinyne planą, nustatant galimas chronologiškai artimas kapų grupes. Šio darbo autorei kapinyno erdvinės stratigrafijos duomenys buvo ypač reikalingi, siekiant įvertinti Šernų ir Baitų kapinynų, esančių Minijos pakrantėse 5 km atstumu vienas nuo kito, naudojimo laikotarpių santykį. Šiam tikslui buvo sudaryta 15 įvairių radinių tipų pasiskirstymo Šernų radimvietėse lentelių, kuriose išskirtos ne tik įvairios papuošalų, ginklų, darbo įrankių grupės, bet ir pavienių gyvulių (daugiausia arklių) kaulų radimvietės, keramikos puodelių bei paskirų lipdytų šukių radimvietės (Banytė Rovell, 2001š, pav. 50–65). Pastaruoju metu rengiant straipsnį apie ginkluotės komplektus Baitų ir gretimuose kapinyuose buvo paruoštas bendras Šernuose rastų ginklų, vyriškų darbo įrankių, diržų ar kamanų, kitų raitelio ir žirgo aprangos dalių pasiskirstymo kapinyno erdvėje planas (Banytė-Rowell, 2007, Fig. 6). Kitų radinių planai bus paskelbti ruošiamoje spaudoje R. Banytės-Rowell disertacijos publikacijoje. Žemiau trumpai pristatysiu tezes apie Šernų chronologiją, kurios buvo suformuluotos pagal dirbinių tipų erdvinio pasiskirstymo ir jų kompleksų analizę (remiantis A. Bezenbergerio publikacijos duomenimis).

A. Bezenbergeris pastebėjo, kad vakarinė kapinyno pusė, kurioje rasta romėniškų monetų, chro-

4 pav. Romėniškų monetų ir geležinių varpelio formos kabučių pasiskirstymas Šernų kapinyno radimvietėse (parengta pagal A. Bezzenbergerio straipsnio duomenis).

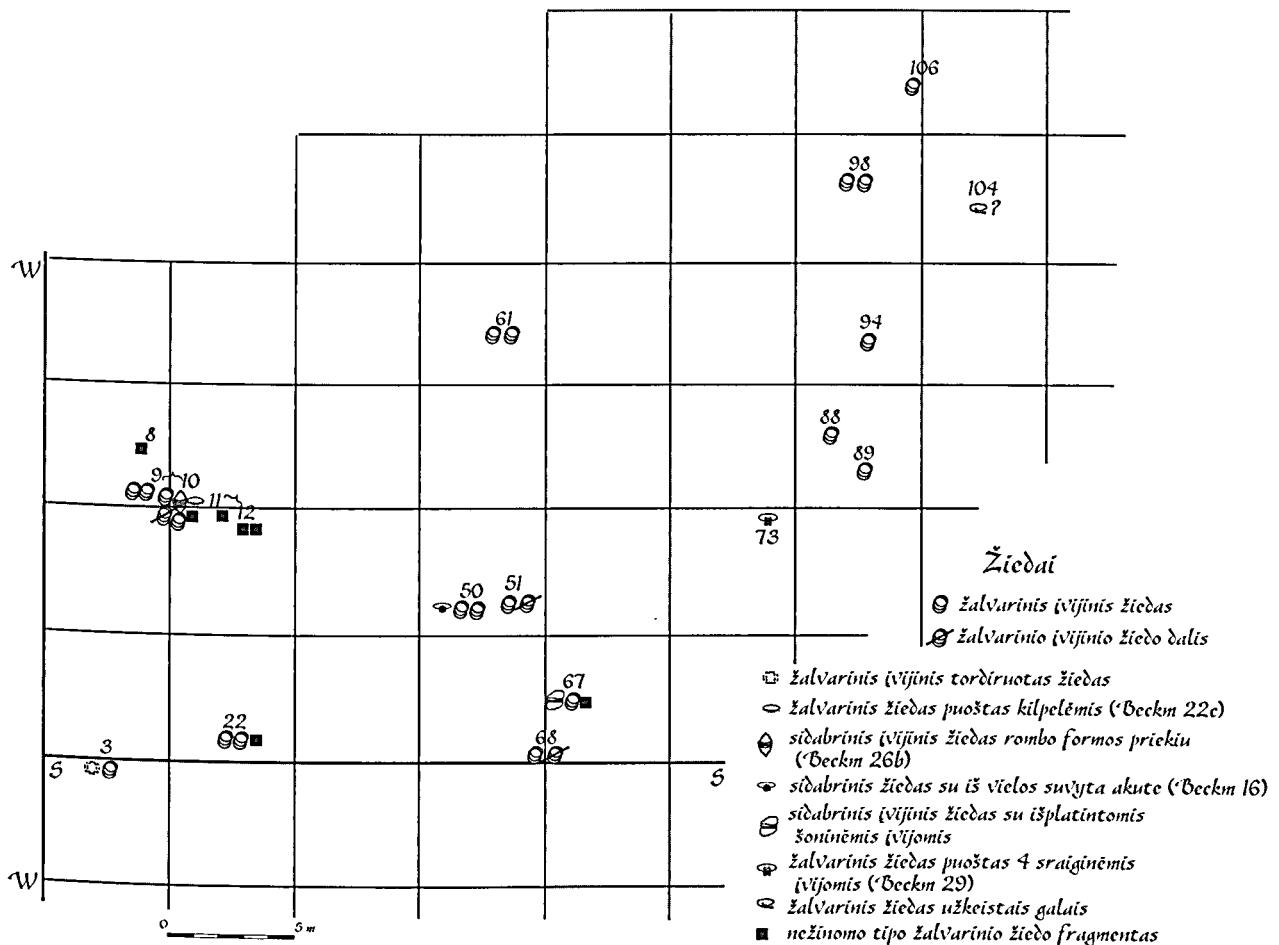
nologiškai skiriasi nuo rytinės (iš tiesų – šiaurės rytų) – pastarojoje mirusieji laidoti su papuošalais, priskirtiniais Tischlerio D periodui: lankine sege žvaigždine kojele, lankine ilgakoje sege su lieta užkaba, lankine sege trapeciškai plėtėjančia kojele (Bezzenberger, 1892, p. 167–168). Pagal A. Bezzenbergerį, Šernų kapinyno kapai priklauso pereinamajam laikotarpiui iš C į D periodą. Deja, vidurinė kapinyno dalis, galėjusi būti tarpinė tarp ankstyvosios ir vėlyvosios kapų grupių, buvo gerokai apardyta bulviarūšių. Šernų kapinyne nerasta nei kūginių antkaklių, nei laiptelinių segių, tačiau

tarp romėniškų monetų būta Lietuvoje randamų ankstyviausių ir vėlyviausių (Rühl, 1892, p. 169–170; Bolin, 1926, p. 231). Radimvietėje 108 (F. 108) buvo rasta perdurta Nerono laikais (54–68 m.) kaldinta moneta (4 pav.). Daugiau įkapių nebuvo. Prie F. 108 būta dar dviejų kapų-radimviečių su monetomis – F. 50 ir F. 67. Šiuose kapuose rasta III a. monetų: kape F. 50 – moneta, kaldinta Adriano (117–138 m.), ir moneta, kaldinta Aleksandro Severo (222–235 m.) laikais, kape F. 67 – monetų, kaldintų 238–253 m. (nuo Gordiano III iki Treboniano Galo laikų). Taigi kapo

F. 108 aplinka verčia manyti, kad Nerono laikų moneta į mirusiojo kapą galėjo būti įdėta praėjus daugiau nei 200 metų nuo jos nukaldinimo (Bezenberger, 1892, 160; IX: 9, 11; XVI pav.). Mergaitės kape *F. 10*, priklausančiame vakariausiam Šernų kapinyno pakraščiu, buvo rasta literatūroje dažnai minima žalvariu puošta kepurėlė. Šio kapo kai kurie papuošalai labai panašūs į kapų *F. 50* ir *F. 67*, tik lankinė lenkta kojele ir žieduotoji segės yra šiek tiek grakštesnės formos (Bezenberger, 1892, p. 147–150, 155–157; Taf. VII: 1–27, 29, VIII:1, 2, 12, 13, IX:1, 5–7, X: 1, XIII, XIV, XV:7). Kape *F. 10* rasta ir nenustatyta romėniška moneta, perversa pakabinamu žiedeliu. Prie kapo *F. 10* buvusioje radimvietėje 9 šalia puodelio gulėjo romėniška moneta, kaldinta graikiškose provincijose. Kapo *F. 10* apskritinių rozetinių smeigtukų galvutės su stambiu ryškiai profiliuotu tutuliu atspindi antrąjį apskritinių segių ir smeigtukų galvučių formos raidos etapą. Ypatingas šio tarpsnio papuošalų elementas yra geležiniai varpelio formos kabučiai ir įvairesnių tipų žiedai, pavyzdžiui, kape *F. 10* rastas įvijinis sidabrinis žiedas paplatinta rombo formos priekine dalimi (Beckmann, 26b forma) ar žiedas, papuoštas pintinėmis kilpelėmis (Beckmann, 22b forma) (Beckmann, 1969, p. 39, 41; Taf. 1). A. Bezenbergerio pateiktame Šernų radimviečių išsidėstymo plane pažymėjus rastų dirbinių tipus, išryškėjo tam tikri dėsniumai. Vakarių ir pietvakarių kapų grupėje yra susitelkę metalu puoštų galvos dangalų ar kitokių drabužių liekanų, lankinių segių lenkta kojele, antkaklių viela apvyniotais galais, varpelio formos geležinių kabučių (4 pav.), žalvario apkalėliais puoštų diržų liekanų, žirgo kaukolės ar dantų aukojimų žymių, papuošalų, puoštų stiklo akutėmis, įvairesnių tipų sidabrinių ir žalvarinių žiedų (5 pav.). Šioje erdvėje buvo rastos visos romėniškosios monetos. Tai gi A. Bezenbergerio pagal segių formą išskirtas dvi kapinyno naudojimo fazes patvirtina ir kiti duomenys. Romėniškos monetos, rastos Šernuose, at-

spindi vėlyviausius monetų dėjimo į kapus tradicijos etapus, siekiančius III a. vidurį arba C2 ir C3 periodų sandūrą. Čia rastos Antoninų monetos (*F. 12, 14, 110*) į kapus greičiausiai pateko su vėliau kaldintomis III a. monetomis (apie romėniškų monetų naudojimo fazes žr. Michelbertas, 1986, p. 82–83). Lyginant Šernų medžiagą su Baitų kapinyno radiniais, reikia pabrėžti, kad Baituose iš-tirtų kapų centrinėje dalyje romėniškų monetų nerasta, o papuošalų tipai tarsi atspindi Šernuose rastųjų ankstyvesniosios grupės kapų radinių stilių. Ši Baitų kapinyno dalis galėjo susidaryti tuo pat metu, kaip apardyta vidurinė Šernų kapinyno juosta, esanti tarp pietvakarių kapų su monetomis ir šiaurės rytų kapų su segėmis lieta užkaba bei žvaigždine kojele. Nesant monetų, Baituose ši kapinyno fazė gerai išskiriama papuošalų pagalba. Pavyzdžiui, tiek Šernų, tiek Baitų kapinyne rasta geležinių varpelio formos kabučių, kurie Dollkeim-Kovrovo kultūros kapinyuose yra III amžiaus (C1 ir C2 sandūros–C2 periodo) chronologiniai indikatoriai (Nowakowski, 1996, p. 20–22, Taf. 107). Žiedų tipų pasiskirstymo planas Šernų radimvietėse iš dalies iliustruoja A. Tautavičiaus teiginį apie tai, kad viduriniajame geležies amžiuje žiedai nebuvo madingi, o jų formos paprastos (Tautavičius, 1996, p. 256). Šernų kapinyno ŠR dalyje, kuri sietina su D periodu, rastieji žiedai beveik visi įvijiniai, o ankstyvesnėje PV kapų grupėje jų daugiau ir žymiai įvairesnių (5 pav.).

Duomenys apie Šernų radinių tipus, nustatytus pagal A. Bezenbergerio pateiktas iliustracijas ir nuorodas į analogijas, nėra ypač preciziški. Kiekvienoje dirbinių grupėje esama daug vienetų, kurių tiksli forma neaiški. Horizontaliosios stratigrafijos planai, kurie sudaryti pagal publikacijos duomenis, yra paruošti tikslesnių duomenų iš XX a. pirmosios pusės archeologų, dirbusių „Prussia“ muziejuje Karaliaučiuje, užrašų ar po ilgo laiko atsirusių karo metu išsklaidytų Šernų radinių originalų galimoms „implantacijoms“.

5 pav. Įvairių tipų žiedų pasiskirstymas Šernų kapinyno radimvietėse (parengta pagal A. Bezzenbergerio straipsnio duomenis).

SCHERNEN ARCHEOLOGINIŲ DUOMENŲ ARCHYVAS BERLYNE IR A. BEZZENBERGERIO KASINĖJIMŲ UŽRAŠAI

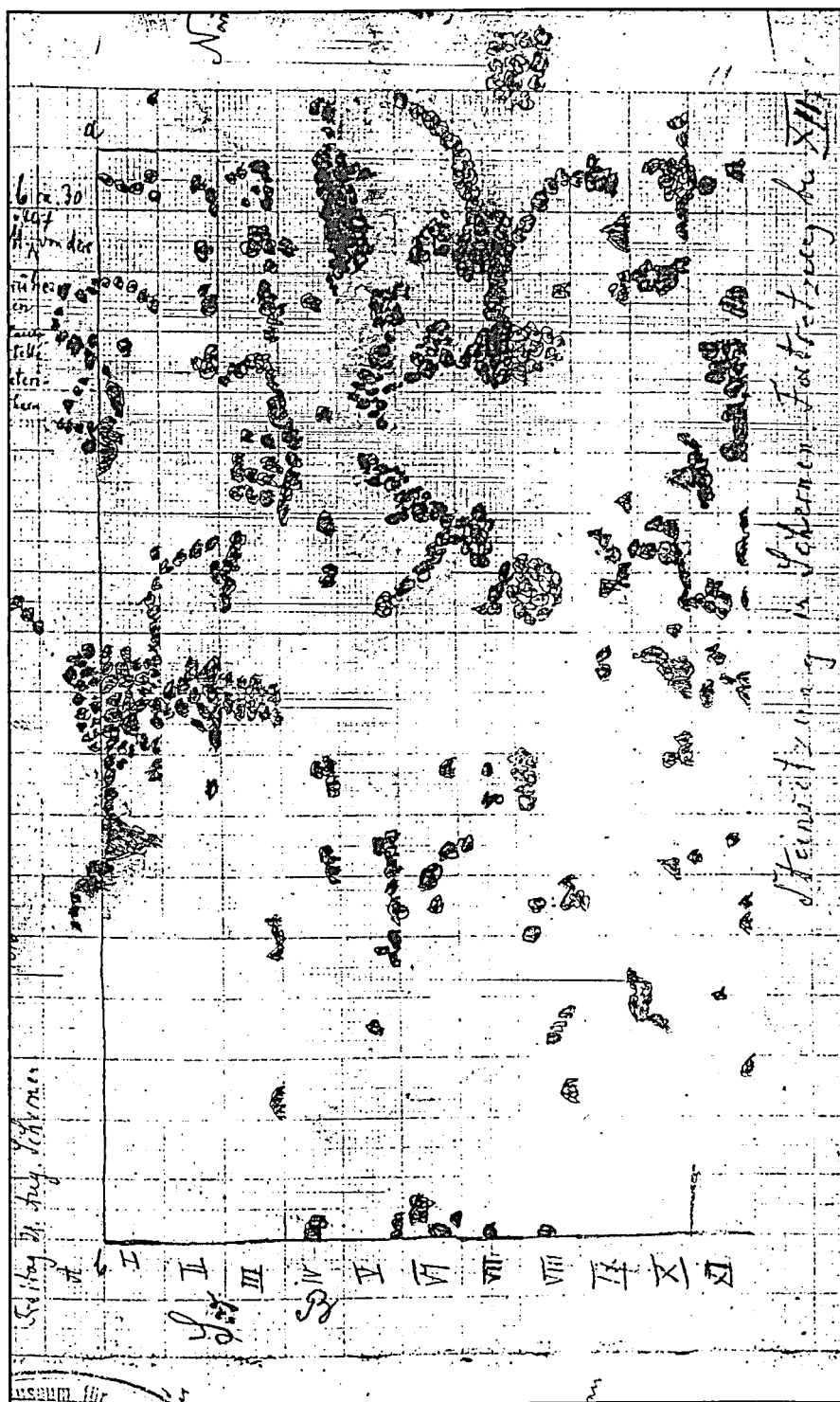
Straipsnio autorė Berlyno priešistorės ir ankstyvosios istorijos muziejuje susipažino su archyviniais aktais, kurie priskiriami buv. *Schernen* (Šernų vietovei), Memel (Klaipėdos) apskrityje, reprodukcijomis bei gavo jų kopijas. Tai buvusio Prussia muziejaus archyvo (*Archiv der vor- und frühgeschichtlichen Sammlung des Prussia-Museums Königsberg i. Ostpr.*, signatūra IXd 8) palikimas. Visi duomenys, kuriuos šis muziejus priskyrė Šernų dokumentams, yra sujungti į vieną aktų grupę,

kurios signatūra yra PM-A 887/1. Jai priskirti lapai su šiais numeriais –176, 176a, 177, 178a1–178a37, 179–185. Žymi jų dalis priklauso iš milimetrinio popieriaus lapų surištam archeologinių kasinėjimų metu darytų brėžinių ir lauko užrašų sąsiuviniiui. Daugelyje lapų – užrašai abiejose pusėse. Įsigilinus į šiuos rankraščius paaiškėjo, kad *Schernen* aktų grupei taip pat priskirti ir užrašai apie kitus Klaipėdos bei Šilutės apylinkėse A. Bezzenbergerio tyrinėtus archeologijos paminklus. Pastabos apie kasinėjimus užrašytos A. Bezzenbergerio ranka, tačiau čia rašysena skiriasi nuo tos, kurią matome L. Tamulyno publikuotose laišku kopijose (Tamulynas, 1999, ryc. 1–6). Rašysenos skirtumas atsiradęs dėl to, kad minėti laišškai rašyti

mūsų dienoms įprastu lotynišku šriftu, o lauko užrašai – gotiškąja versija. Lauko sąlygomis nepaisoma tos mandagiai tvarkingos rašysenos, kuri būdinga laiško etiketui, todėl kai kurios paskubomis kasinėjimų metu A. Bezenbergerio užrašytos pastabos yra šiek tiek sunkiau įskaitomos. Užrašų turinys yra įvairialypis, kai kurie duomenys vėliau buvo paskelbti A. Bezenbergerio straipsniuose, kai kurie atskleidžia mokslinės spaudos nepasiekusius duomenis. Pažymėtos datos leidžia pasekti A. Bezenbergerio lankytų ir tirtų paminklų maršrutą. Paminėtina, kokie duomenys užfiksuoti iš kitų Klaipėdos krašto kapinynų.

Užrašai Aukštumalės pelkėje datuoti 1891 m. rugpjūčio 17 d. (pirmadienis). Čia nubraižytas pelkės sluoksnių pjūvis, vietovės profilis bei pastabos apie *Pilės kalns* (PM-A 887/1, lapai 178a2, 178a3). Kitame milimetrinio popieriaus lape randame įrašą „*Dienstag 18.VIII.91&Mittwoch 19 Hermanlöhlen*“, liudijantį apie tai, kad A. Bezenbergeris jau antradienį ir trečiadienį dirbo Armalėnuose prie Šilutės. Šio kapinyno ar pilkapyno tyrinėjimų aprašyme randame paminklo situacijos planą (ypač vertingos žinios!), akmenų konstrukcijų brėžinius bei užrašus, darytus kasinėjimų metu (PM-A 887/1, lapai 178a4, 178a5). Kitame brėžinių blanknoto lape jau randame pirmąjį akmenų išsidėstymo plano Šernų kapinyne dalį (6 pav.). Čia įrašyta rugpjūčio 21 dienos (penktadienio) data. Taigi vienos savaitės A. Bezenbergerio archeologinių darbų ritmas atspindi to laikotarpio tyrinėjimų apimtims būdingą tempą (Tamulynas, 1998a, p. 254). Toliau 13 lapų abi pusės ir vienas keturiolikto lapo puslapis yra užpildyti brėžiniais ir komentarais, fiksuojant kasinėjimų Šernų kapinyne medžiagą (PM-A 887/1, lapai 178a6-178a19). Datuotas tik pirmasis lapas, t.y. nurodyta tik pirmoji kasinėjimų data. Lape 178a19 baigiamas kasinėjimų Šernuose aprašymas ir kitoje lapo pusėje pažymėtas bendro pobūdžio Šilutės apylinkių planas su nurodytais keliais į Jonaičius (*Jonaten*) ir Armalėnus, o lapo „antra-

tė“ tokia: „*Weszeiten 29 Sept. & 30 Sept.*“ Tai turėtų būti tyrinėjimų Vėžaičiuose pradžios data, nes kitame lape fiksuojami Vėžaičių I–III kasimo juostų (matyt, ta pačia sistema, kaip Šernuose – žr. 1 pav.) daliniai planeliai ir greta įrašyta „*29.30.Sept.½ Okt. 5 Arbeiter*“. Pastarasis įrašas turėtų reikšti, kad Vėžaičiuose darbuotasi iki spalio vidurio, padedant 5 darbininkams, tačiau kasinėjimai 1891 metais užfiksuoti tik dviejuose puslapiuose (PM-A 887/1, lapai 178a19–178a20). Kitoje lapo 178a19 pusėje jau aprašomi kasinėjimų Vilkyčiuose (*Wilkieten*) duomenys. Tai sudaro vieną puslapį, datuotą 1891 m. spalio 3 diena, paminint 3 darbininkus. Spalio 7 d. A. Bezenbergeris persikelia kasinėti Mižeikių pilkapio – apie tai liudija kiti trys puslapiai. Juose – pilkapio ketvirčių, akmenų vainikų planai ir aprašymai (PM-A 887/1, lapai 178a21–178a22). 1891 m. spalio 14 d. profesorius iš Karaliaučiaus su 6 darbininkais dirba Šernų miško 132 kvartale, tyrinėdamas vadinauosius Šernų pylimus, nubraižo ir aprašo jų formą (PM-A 887/1, lapai 178a22–178a23). Toliau mesniuose *Schern*en bylai priskirtuose kasinėjimų blanknoto lapuose randami jau 1892 metų kasinėjimų vakarinėje Rytprūsių dalyje, *Wermten* ir *Pr Eylau* pilkapiuose, duomenys (PM-A 887/1, lapai 178a24–178a26). Tolesniuose lapuose vėl fiksuoja kasinėjimų Vėžaičių kapinyne duomenis: kapinyno situacijos planą, keleto kapų planus. Situacijos plane įrašytos pastabos (vėlesnės?) apie 1893 metų kasinėjimų lokalizaciją (PM-A 887/1, lapai 178a27–178a32). Lapų 178a29–178a31,33 antrosiose pusėse kasinėjimų Malinowken, buv. Lyck'o apskrityje (dab. Lenkija), brėžiniai ir užrašai, iš kurių pirmasis datuotas 1892 m. spalio 17 d. Toliau randame žalvario amžiaus pilkapio *Georgenhöhe*, buv. *Fischhausen*/Žuvininkų apskr., akmenų konstrukcijos planus, nedidelę pastabą apie radinius *Fritzen*er *Forst* pilkapyje. Kasinėjimai *Georgenhöhe* vyko 1893 m. birželio 20 d., dirbant 6 vyrams (PM-A 887/1, lapai 178a33–178a34). Kitame puslapyje vėl apie Vėžaičius – čia gana schematiškai nubraižytas

6 pav. Pirmasis Šernų kapinyno akmenų vainikų planas, sudarytas A. Bezzenbergerio kasinėjimų, prasidėjusių 1891 m. rugpjūčio 21 d., metu. Pagal šį brėžinį 1 paveiksle yra pažymėta linijos a-b vieta (1 pav.). Archyvinis dokumentas saugomas Berlyno priešistorės ir ankstyvosios istorijos muziejuje (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a6).

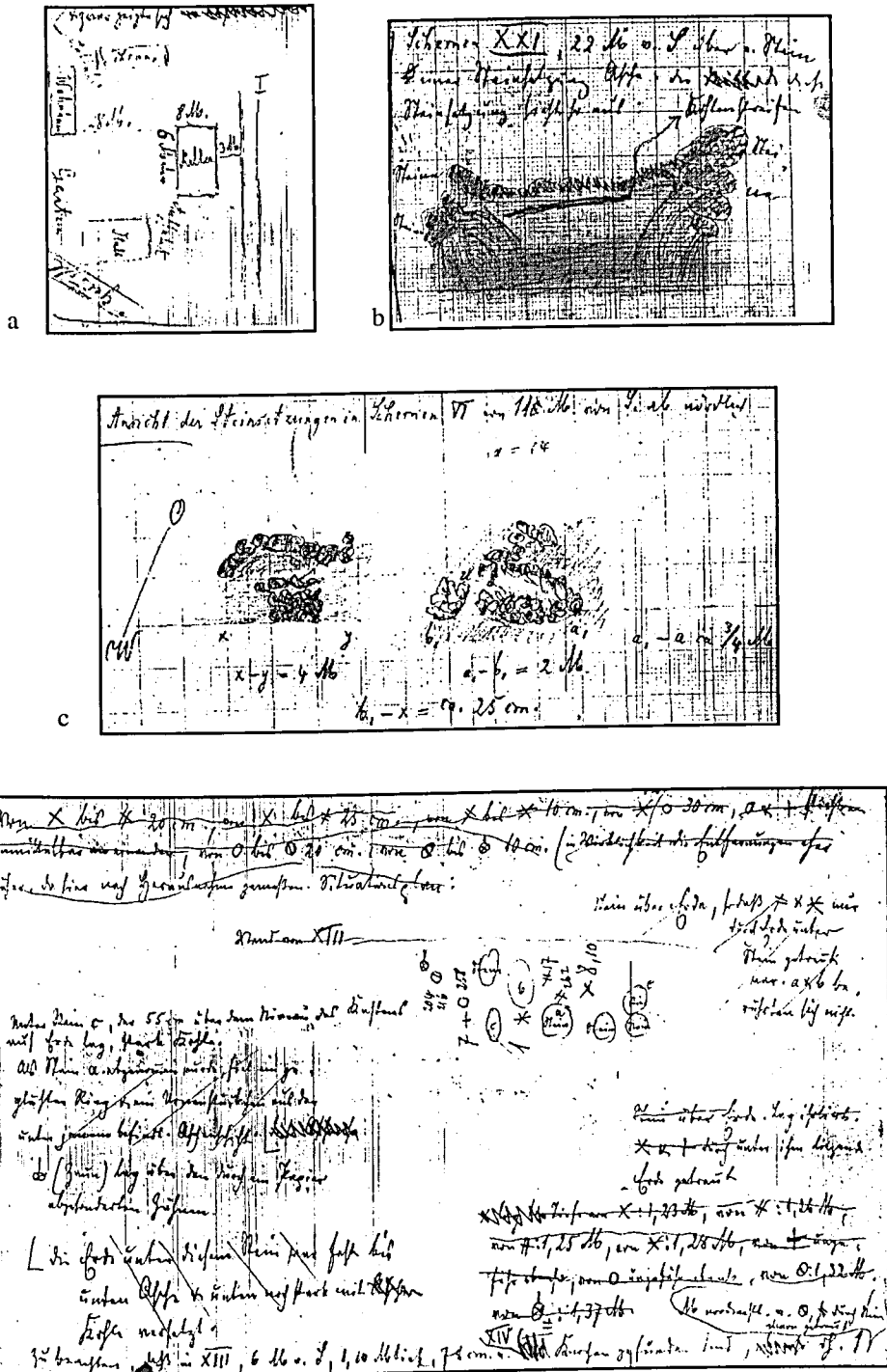
1891 metų radimviečių planas, dar kitas – su *Gr. Stegen* pilkapiu akmenų planu (1896 m.), o trečias puslapis – akmenų konstrukcijų Baitų kapinyne planas ir data „28.IX.96“ (PM-A 887/1, lapai 178a35–178a37). Pastarasis brėžinys yra paskutinis A. Bezenbergerio kasinėjimų užrašų lapas, kuris saugomas *Schern*en aktų grupėje. Aptarti dokumentai yra neįkainojamas papildomas šaltinis A. Bezenbergerio kaip archeologo veiklos istorijai, kuri visapusiškai aptarta L. Tamulyno darbuose (Tamulynas, 1998a; 1999) bei nepaskelbtų paminklų medžiagos pažinimui.

Kitą *Schern*en bylos dalį sudaro pavieniai dokumentai, priklausę Prūsijos senovės draugijos ir muziejaus archyvui. Tarp jų – 1882 11 20 asmens iš Olštyno laiškas profesoriui Wittichui; užrašai iš O. Tischlerio archyvo apie Šernų (rašyta *Szern*en) kapinyno archeologinį žvalgymą 1881 m., kur minimas A. Bezenbergeris, Šernų dvarininkas Schulzas ir Lėbartų dvarininkas Scheu bei kortelė ta pačia (O. Tischlerio?) rašysena apie Žardės piliakalnį (*Szerde Schanzen*) (PM-A 887/1, lapai 176a–178). Šernų archyvinio rinkinio pabaigoje yra Šernų žalvarinės statulėlės lobio ir kapinyno kartotekos duomenys, kurie buvo papildomi nuorodomis į E. Hollacko atlasą ir į naujesnes publikacijas ar net laikraščių publikacijų (1941 m.) apie Šernų kepurėlę iškarpomis (PM-A 887/1, lapai 179–185). Tarp šių dokumentų įdomiausias yra žalvarinės skulptūrėlės radimo aplinkybių netoli Šernų karčemos aprašymas su radimvietės situacijos schema (lapas 182).

A. BEZZENBERGERIO KASINĖJIMŲ ŠERNŲ KAPINYNE 1891 M. BRĖŽINIAI IR UŽRAŠAI

Pirmą kartą į rankas paėmus lauko aprašymus, A. Bezenbergerio darytus kasinėjimų metu (PM-A 887/1, lapai 178a6–178a19), tenka šiek tiek sutrikiti: akivaizdu, kad brėžiniuose užfiksuoti akmenų vainikai buvo tiksliai perkelti į publikacijoje paskelbtą pla-

ną *Taf. VI* (Bezenberger, 1892), tačiau rankraščiuose neminimi jokie radimviečių numeriai. Kitų planelių su atskirų akmenų vainikų ar radinių išsidėstymu buvo nupiešta ne tiek daug, o jų perspektyvinis vaizdavimo būdas nelabai leidžia identifikuoti radimo vietą. A. Bezenbergerio kasinėjimų sistema ėmė aiškėti įsigilinus į rankraštinių tekstą. Palyginus pirmąjį dienoraščių akmenų planą (6 pav.) su *Taf. VI* (1 pav.) matyti, kad pirmajame užfiksuotos akmenų konstrukcijos į Š nuo pietinės atskaitos linijos S ir 4–5 metrai į rytus nuo straipsnio plane pažymėtos vakarinės atskaitos linijos W. Kasinėjimų metu kaip atskaitos ašis nuo vakarų pusės buvo pasižymėta archyvo lape 178a6 nubrėžta linija a–b (6 pav.). Netoli a galo įrašyta pastaba, jog pastaroji linija nutolusi apytikriai 30 m atstumu į rytus nuo buvusios Peteriškių/*Peterischken* sodybvietės gyvenamojo namo, o kitame lape nupiešta visų pastatų, kurių nė vienas nebuvo išlikęs, schema (7 pav. a) (apie Šernų aplinkos situaciją Bezenberger, 1892, p. 141–142). Kasinėjimų brėžinyje palei pietinę liniją S yra romėniški skaičiai I–XI, žymintys 1 m pločio juostas, kurios driekiasi Š–P kryptimi. Kituose brėžiniuose romėniška juostų numeracija buvo tęsiama ir galiausiai baigiama numeriu XXXVIII. Šias juostas nubrėžus *Taf. VI* plane paaiškėjo, kad į paskutiniosios juostos rėžį patenka toliausiai į R 38 metrų atstumu nuo linijos a–b nutolę akmenų vainikai (1 pav.). Kasinėjimų metu pastebėtų sluoksnių ar radinių lokalizacija aprašoma pagal jų nuotolį nuo linijos S į šiaurę ar į pietus. Kaip pavyzdį galima pateikti XVII juostoje pastebėtų sluoksnių aprašymą: „Šernuose XVII, 22–25 metrai nuo S [linijos] sulig pirmuoju kastuvo sluoksniu apie 10 cm storio ryškus pelenu sluoksnis (čia pat dar ir angliukai), žemiau maišytas smėlis; čia pat [toje pačioje XVII juostoje] 20–21 m nuo S tiesiai po velėna dar storesnis pelenu sluoksnis virš akmenų; čia pat [XVII] 14–15 m nuo S apie 7 cm ryškus pelenu sluoksnis virš akmenų, kurie guli ant pilko smėlio. Nuo 9 iki 13 m nuo S [...] po velėna peleningas sluoksnis apie 8 cm

7 pav. Fragmentai iš A. Bezzenbergerio Šernų kapinyno kasinėjimų lauko užrašų: a – buvusios Peteriškių (*Peterischken*) sodybos pastatų planas (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a7); b – sluoksnių pjūvis greta akmenų vainiko, atidengto juostoje XXI, maždaug kapo F. 79 aplinkoje (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a16); c – akmenų vainiko iš juostos VI, spėjama, buvusio tarp F. 29 ir F. 30, piešinys (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a9); d – radimvietės F. 50 radinių planas su pastabomis (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a12).

aukščio; prie XVIII [juostos] krašto ir toliau bei virš XVI [juostos] sulig 12 m atstumu nuo S ryškūs pelenai ir degėšiai; čia pat [XVII] 4 m nuo S / 5 m nuo S prie XVI pakraščio 7 cm storio pelenų sluoksnis, kuris tęsiasi šiaurėn (1 kastuvo gylyje nuo žemės paviršiaus), čia žemiau tridalis daiktas; čia pat [XVII] 2,75–3 m nuo S taip pat nuo akmens (greta jo) 9 cm aukščio pelenų sluoksnis su angliukais“ (PM-A 887/1, lapas 178a12)². Pastarasis radinys iš trijų dalių, sprendžiant pagal apytikres koordinatas, galėjo būti kapo F. 67 žalvarinių grandinėlių junginys su kabučiais (Bezenberger, 1892, Taf. XVI rechts).

Tokio pobūdžio sluoksnio apibūdinimai yra daugiau ar mažiau aprašyti visose juostose. Tik mažą dalį šių duomenų A. Bezenbergeris panaudojo savo straipsnyje, pateikdamas juos kaip pavyzdžius, kad peleningi ir anglingi sluoksneliai užfiksuoti įvairiuose gyliuose. Straipsnyje apytikrė dėmių vieta nurodoma nuo W ir S ašių, todėl XVII juostos aprašymo nuotrupos atpažįstamos pagal koordinatę „23 m nuo W linijos“ (Bezenberger, 1892, p. 144–145). Peleningas ir degėsingas vietas A. Bezenbergeris pamėgino užfiksuoti ir grafiškai: juostų V, VI, VII, VIII pjūvių brėžiniuose, kur matomas padrikas tamsių juosvų sluoksnelių pasiskirstymas įvairiuose gyliuose (lapai 178a7–178a8). Pastarieji brėžiniai liudija, kad buvo kasama 1 m pločio juostomis išilgai Š–P kryptimi, todėl tyrinėtojiui buvo sunkiau pastebėti horizontaliuosius sluoksnų pokyčius, o apie kapų duobių dėmes jis iš viso neužsimena. Viename brėžinyje, kuris vaizduoja pjūvį prie akmenų vainiko juostoje XXI, maždaug kapo F. 79 aplinkoje, galima išžvelgti kapo duobės profilio dalį (lapas 178a16)

(7 pav. b). Kitas pavyzdys, kaip A. Bezenbergeris užfiksavo keletą akmenų konstrukcijų, yra iš šono, tarsi fotografuojant, nupieštas vainikas iš juostos VI, spėjama, tarp F. 29 ir F. 30 (lapas 178a9) (7 pav. c).

Atskirų radimviečių planų A. Bezenbergeris nubraižė nedaug, o tuose planeliuose dažniausiai buvo užfiksuojami ne visi radiniai, o tik tuo metu atsidengę. Kyla klausimas, kur buvo fiksuojamos visų radinių koordinatės? Atsakymą galima rasti I juostos sluoksnio aprašyme, kuriame minimas radinių etiketavimas (lapas 178a6). Kai kur prie radinių pažymėti skaičiai ar raidės, kuriems paaiškinimo nėra. Šie žymenys, matyt, turėjo atitikmenis kitoje kasinėjimų dokumentacijoje (radimvietės F. 50 dalies radinių planas 7 pav. d). Radinių išsidėstymas kartais vaizduojamas tarsi kiek iš šono, kaip radimviečių F. 72, 73 brėžiniuose (lapas 178a16) (8 pav. b, c). Įkapių vieta dažniausiai parodyta simboliškai, nors bandyta piešti kai kurių radinių padėtį *in situ* didesniu masteliu. Kažkodėl A. Bezenbergeris panūdo nupiešti radimvietės F. 11 beržo tošies dėžutės turinio – įvijinių ir juostinių apyrankių bei jų fragmentų išsidėstymo planą (lapas 178a7) (8 pav. a). Kitas piešinys vaizduoja geležinius radinius, primenančius greta sudėtus antskydį ir dalgelį. Greta parašyta, kad radinių grupė buvo rasta XIV juostoje (lapas 178a14) (8 pav. d). Į ją patenka radimvietė 61, kurioje buvo rastas antskydis, tik, pagal A. Bezenbergerio publikacijos duomenis, toliau nuo dalgelio (3 pav.). Šis archyvinis piešinys liudija, kad ne visi duomenys apie Šernų radinius lauko sąlygomis galėjo būti vienodai tiksliai ir lygiagrečiai fiksuoti brėžiniuose ir išimtų daiktų

² Autorės vertimas iš A. Bezenbergerio originalaus įrašo: *In Schernen XVII, 22–25 M inst v. S bei dem I. Spatenschicht ca 10 cm starke Aschenschicht (darin noch Kohlen), darunter gemischter Sand. Dasselbst 20.-21.M v. S gleich unter dem Grassarbe noch dicker Aschenschicht über Steine. Dasselbst 14.-15.M v. S ca 7 cm starke Aschenschicht über Steinen, welche auf graustem Sand liegen. Von 9.-13.M v. S [...] unter den Grassarbe aschiger Schicht, ca 8 cm lag. Um Rande v. XVIII ferner, & über XVI bei 12.v.S starke Asche & Kohle. Dasselbst 4 M n. S / 5 M n. S um Rande v. XVI 7 cm dicke Aschenschicht, welche bis nach N zu fortsetzt (1 Spatenstief unter Oberfläche), da unter 3. Teil Stück daselbst 2,75 M v. S – 3 M v. S sowie v. Stein (dicht dabei) 9 cm hohe Aschenschicht mit Kohle.*

etiketėse. A. Bezenbergerio kasinėjimų užrašuose radinių schemas, užfiksuotas pagal koordinatas, galima sieti su šiomis radimvietėmis: F. 11, 38, 50, 61?, 72, 73, 76, 88, 92. Rengdamas Šernų medžiagą spaudai, A. Bezenbergeris pagal kitus lauko užrašus (greičiausiai etiketes) pažymėjo radimvietes lauke nubraižytame akmenų konstrukcijų plane. Šio darbo juodraštinės pastabos matyti lape 178a17, kuriame virš juostų XXXVI–XXXVII akmenų pažymėti skaičiai 104, 100, 101.

2006 metų lapkričio 7 dieną šių eilučių autorė ir jos kolegė Agnė Čivilytė aplankė Šernų kapinyno vietą, kuri miškingame reljefe vizualiai neišsiskiria, tačiau ji randama pagal keliuko į Gedminus ir miško kvartalų prosynų sankirtas. Jau A. Bezenbergerio laikais Peteriškių sodybos pastatų nė vieno nebuvo, o jos schema buvo aprašyta pagal pasakojimus paskutinio ūkio savininko našlės, kuri krūmokšniuose sunkiai rado net ir rūsio vietą. Šiandien vietovėje pastebimas skirtumas, kad buvusio 161 (dabartinio 20) miško kvartalo pusėje medžiai yra augalotesni ir senesni nei 160-ame³. Į tai atkreiptinas dėmesys dėl A. Bezenbergerio paminėto fakto, kad Peteriškių sodybvietės aplinka buvo apšodinta jaunu mišku.

APIBENDRINIMAS

Šernų kapinyno 1891 metų kasinėjimų medžiaga, kurią 1892 m. paskelbė A. Bezenbergeris, išlieka svarbi vėlyvojo romėniškojo ir ankstyvojo tautų kraustymosi laikų tyrinėtojams. Nepaisant to, kad XIX a. pabaigos archeologinių tyrinėjimų metodai (ar jų nebuvimas) dažnai pragaištingai sunaikindavo paminklų sluoksnius, menkai fiksuojant jų stratigrafiją, A. Bezenbergerio straipsnyje daug naudingų ir savaip jo susistemintų duomenų, kuriuos galima ir šiandien naudoti kaip kapi-

nyno medžiagos pažinimo šaltinį. Duomenų patikimumo laipsnis neturėtų būti labai žemas – Šernų kapinyno medžiaga išspausdinta netrukus po kasinėjimų, kai tyrinėtojas dar nepamiršęs užrašų vedimo ir radinių fiksacijos koordinacijų sistemos lauko sąlygomis.

Šernų kapinyno radimviečių koordinacijų perkėlimas į rekonstrukcinius brėžinius pagal A. Bezenbergerio straipsnyje pateiktą aprašymą padeda susidaryti čia rastų radinių visumos vaizdą ir tarpusavio santykį. Pirmiausia, toks metodas padėjo išskirti kapų kompleksus iš kitų radimviečių (A. Bezenbergerio terminu *Fundstelle*), atskirti žmonių kapus ir arklių ar jų kūno dalių aukas. Radinių tipų paplitimo planai, sudaryti ant A. Bezenbergerio publikuoto radimviečių brėžinio pagrindo, leido patikslinti kapinyno kapų grupių chronologiją, būdingus tam tikram chronologiniam tarpsniui kapų radinius, kurie jau daugiau kaip šimtmetį yra cituojami įvairiuose archeologijos darbuose, tačiau dažniausiai atsietai nuo viso kapinyno medžiagos konteksto. Šio straipsnio autorė yra patikrinusi, kad panašiu metodu galima rekonstruoti A. Bezenbergerio publikacijos apie kasinėjimus Barzdūnų kapinyne duomenis.

Berlyno priešistorės ir ankstyvosios istorijos muziejuje saugoma *Schern* vietovardžiu pavadintų dokumentų grupė ir jame išlikę kapinyno kasinėjimų lauko užrašai iš pirmo žvilgsnio, rodos, sumažina rekonstrukciją pagal A. Bezenbergerio publikaciją naudą. Vis dėlto būtent išankstinis Šernų medžiagos pažinimas leidžia greičiau perprasti lauko brėžinių ir užrašų sistemą. Archyviniai duomenys atskleidžia ne tik Šernų ir kitų archeologijos objektų 1891–1893 m. tyrinėjimų eigą, apimtis, bet ir leidžia išsiaiškinti A. Bezenbergerio kasinėjimų metodus bei plotų numeravimo sistemą. Šernų ir Vėžaičių kapinynų planai liudija, kad tyrimų plotas buvo sisteminamas 1 m² masteliu,

³ Už atkreipiamą dėmesį į miško kvartalų medžių amžiaus skirtumus autorė dėkinga dr. A. Čivilytei.

kasamas romėniškais skaičiais numeruotomis juostomis. A. Bezenbergeris savo kasinėjimų metodikos, matyt, mokė ir E. Scheu – Šilutės dvaro rinkiniuose saugotų Stragnų kapinyno radinių metrikos (Banytė-Rowell, 1998, p. 29; Banytė-Rowell, 2004, priedas) akivaizdžiai nurodytos ne pagal kapų kompleksus, bet pagal radinio vietą romėniškai numeruotos juostos tam tikrame 1 m² (?) dydžio kvadrate.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SARAŠAS

Banytė-Rowell R., 1998 – Pozostałości zbiorów archeologicznych dawnych muzeów kraju Klajpedzkiego // *Archeologia ziem Pruskich. Nieznane zbiory i materiały archiwalnie*. Ostróda – 15–17 X 1998. Olsztyn, 1999, p. 27–39.

Banytė R., 1999 – Dviejų Baitų kapinyno kapų chronologijos klausimu // *Archaeologia Litwana*. Vilnius, 1999. T. 2, p. 63–71.

Banytė Rovell R., 2001š – Vakarų Lietuvos kapinynų su akmenų vainikais kultūrinė sritis III a.–V a. pradžioje (nepublikuota daktaro disertacija). Vilnius, 2001.

Banytė-Rowell R., 2004 – Diržų ir kamanų metalinės detalės iš Stragnų kapinyno // *Archaeologia Litwana*. Vilnius, 2004. T. 5, p. 27–44.

Banytė-Rowell R., 2005 – Baitų kapinynas // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2003 metais*. Vilnius, 2005, p. 109–112.

Banytė-Rowell R., 2007 – A Roman Iron Age Warrior from Western Lithuanian cemetery Baitai Grave 23 // *Archaeologija Baltica*. T. 8: Weapons, Weaponry and Man (in memoriam of Vytautas Kazakevičius). Klaipėda, 2007, p. 183–194.

Beckmann C., 1969 – Metallfingerringe der römischen Kaiserzeit im freien Germanien // *Saalburg Jahrbuch*. 1969. Bd. XXVI, p. 5–100.

Bezenberger A., 1892 – Litauische Gräberfelder: I. Das Gräberfeld bei Schernen (Kreis Memel) // *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft*

Prussia. Königsberg, 1892. H. 17, p. 141–168, Taf. VI–XVI.

Bezenberger A., 1900 – Gräberfeld bei Baiten, Kr. Memel // *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia. Königsberg*, 1900. H. 21, p. 133–135; Taf. XVI:3.

Bolin S., 1926 – Die Funde römischer und byzantinischer Münzen in Ostpreußen // *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia. Königsberg*, 1926. H. 26, p. 203–239.

Čivilytė A., 2007 – Archeologija tarp legendos ir tikrovės – grįžtant prie Šernų statulėlės (Klaipėdos raj.) problemos // *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 2007. T. 31. p. 91–108.

Hollack E., 1908 – Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen. Glogau-Berlin, 1908.

Michelbertas M., 1986 – Senasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1986.

Nowakowski W., 1996 – Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt. Marburg-Warszawa, 1996.

Rühl F., 1892 – Die Münzen des Scherner Gräberfeldes // *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia, Königsberg*, 1892. H. 17, p. 169–170.

SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1š – *Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Museum für Vor- und Frühgeschichte, Archiv (SMB-PK/MVF), Akten des Prussia-Museums Königsberg i.Pr. und des Ostpreußischen Landesamt für Vorgeschichte (PM IXd 8), Prussia-Archiv, Signatur PM-A 887/1, Ortsakte Schernen, Kreis Memel*.

Tamulynas L., 1998a – A. Bezenbergerio archeologiniai tyrinėjimai Klaipėdos krašte // *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 1998. T. 15, p. 247–285.

Tamulynas L., 1998b – Šilutės dvarininkų Hugo ir Ericho Scheu'jų indėlis į Klaipėdos krašto proistorės ir archeologinius tyrinėjimus // *Kultūros paminklai*. Vilnius, 1998. T. 5, p. 36–45.

Tamulynas L., 1999 – Ekspedycje archeolo-

giczne Adalberta Bezenbergera w okręgu kłajpedzkim (d. Kreis Memel) w świetle jego listów do Hugo Scheu'a // *Archeologia ziem Pruskich*. Nieznane zbiory i materiały archiwalne. Ostróda 15–17 X 1998. Olsztyn, p. 383–392.

Tautavičius A., 1996 – Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.). Vilnius, 1996.

Vileišis V., 1935 – Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos švietimoje. Kaunas, 1935.

SANTRUMPOS

Beckmann (5 pav. sutrumpinta Beckm) = žiedų tipai pagal C. Beckmann (1969) tipologiją

F. = *Fundstelle*, liet. „radimvietė“, terminas naudotas A. Bezenbergerio publikacijoje (1892)

SMB-PK/MVF = Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Museum für Vor- und Frühgeschichte, Archiv

Taf. VI=Tafel VI, lietuviškai „lentelė“ arba iliustracija, pateikiama spaudinio gale ar prieduose

ONCE AGAIN ABOUT ŠERNAI CEMETERY ON THE BASIS OF A. BEZENBERGER'S PUBLICATION AND FIELD RECORDS

Rasa Banytė-Rowell

Summary

This article draws the reader's attention to A. Bezenberger's well-known 1892 publication containing the results of excavations in Šernai (in Eastern Prussian archaeology known as *Schernnen*) cemetery in 1891. There was only one sketch – a plan of stone-enclosures and the location of *Fundstellen* – was published (*Tafel VI*), which did not show an order of arrangement of finds in a single *Fundstelle*. A more or less exhaustive description of the content of every *Fundstellen* was given by A. Bezenberger in the text, nevertheless these data included very little information about the stratigraphic surroundings of finds. A relatively large number of drawings of Šernai – finds and of references to the analogous types in the text of A. Bezenberger's publication provided sources and opportunities for reconstructing find-sets.

The author of present article made a thorough analysis of Bezenberger's text, seeking to include data from Šernai cemetery grave complexes to systematize finds from West Lithuanian cemete-

ries of the Late Roman Iron Age in chronological sequence in her dissertation (Banytė Rovell, 2001). Here we present graphical reconstructions of the layout of finds in Šernai *Fundstellen*, made on the basis of text data about coordinates and distances between finds as recorded in Bezenberger's publication. The researcher of Šernai linked locations of single finds or groups of them with a two "coordinate" axis W (*West*) and S (*Süd*), which was shown on the plan of cemetery in *Tafel VI* (see Fig. 1). Using these references the present author reconstructed the plans of *Fundstellen* on a scale of 1:20. Here are represented two examples of such reconstructions – of *Fundstellen* 22,23 and 60,61 (Fig. 2, 3) and comments about some possible inaccuracies of data given by Bezenberger. These reconstructed plans of layout of finds in *Fundstellen* allow us to distinguish the grave-sets out of other find-groups such as loose ones or those which were found on the cemetery's former surface level. On the basis of ground of the latter data plans have been drafted of the distribution of various groups

of *Fundstellen* and find-types (Banytė Rovell, 2001š; Banytė-Rowell, 2007). Here two examples of plans (Fig. 4, 5) are presented along with a discussion of how much the distribution of finds in the cemetery area helps us determine the chronological phases of cemetery.

The remains of the archive of the former *Prussia-Museum* in Königsberg and the *Altertumsgeellschaft Prussia* kept now in *Museum für Vor- und Frühgeschichte* in Berlin contain a file of documents related to the localities of *Schernen*, former *Kreis Memel* (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1). The biggest part of these documents are the manuscripts of field records of A. Bezenberger's archaeological excavation in 1891–1893. Among them we can find sketches and notes from explorations in Šernai in 1891 (Fig. 6–8). The author of present article compares the data from the Šernai-publication of 1892 and field records, indicating differences in references about the distances related to axes used by Bezenberger during excavation and afterwards, when publishing the data from Šernai. Understanding the system of sequence of “trenches” allow us to link the archive data with particular *Fundstelle* known from publication of 1892. Bezenberger's system of trenches consisted of 1 m wide “strips” indicated by Roman numbers (see Fig. 1). These data from the archive provided important information about the system of archaeological excavation used by Bezenberger when investigating burial sites in the Lithuanian coastland (former *Memel* and *Heydekrug* districts).

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Plan of A. Bezenberger's 1891 excavations in Šernai Cemetery (Bezenberger 1891, Taf. VI) with strips marking the areas sketched in Bezenberger's excavation diary. These are marked here by the author of the current article with dotted lines and Roman numerals. Line a–b was marked as the first line at the beginning of research.

Fig. 2. Reconstruction of the layout of finds in *Fundstellen* 22 and 23 of Šernai cemetery on the basis of text data about coordinates and distances between finds recorded in the Bezenberger's publication (1892) (sketch made by R. Banytė-Rowell).

Fig. 3. Reconstruction of the layout of finds in *Fundstellen* 60 and 61 of Šernai cemetery on the basis of text data about coordinates and distances between finds recorded in the Bezenberger's publication (1892) (sketch made by R. Banytė-Rowell).

Fig. 4. Distribution of the Roman coins and iron bell-shaped pendants in the *Fundstellen* of Šernai cemetery (prepared on the basis of data from A. Bezenberger's publication).

Fig. 5. Distribution of various types of rings in the *Fundstellen* of Šernai cemetery (based on data from A. Bezenberger's publication).

Fig. 6. The first plan of stone-enclosures in Šernai cemetery drawn during the excavations of A. Bezenberger which began on 21 August 1891. The line a–b was placed in Fig.1 following data in this sketch (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a6).

Fig. 7. Fragments of field-records of A. Bezenberger made during the excavations in Šernai cemetery: a – plan of structures in the former *Peteriškės* (*Peterischken*) farmstead (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a7); b – layers near a stone-enclosure in the XXI strip, more or less in *Fundstelle* 79 (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a16); c – drawing of the stone circle from VI strip, supposedly located between the areas of *Fundstellen* 29 and 30 (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a9); d – plan of the finds in *Fundstelle* 50 with annotations next to it (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a12).

Fig. 8. Fragments of field-records of A. Bezenberger made during the excavations in Šernai cemetery: a – drawing of bracelets found in box made of birch bark in *Fundstelle* 11 (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a7); b – plan of the finds in *Fundstelle* 72

with annotations next to it (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a16); c – plan of the finds in *Fundstelle 73* with annotations next to it (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a16); d – drawing of a shield boss and other finds laid by it supposedly from the *Fundstelle 61?* (SMB-PK/MVF, PM IXd 8, PM-A 887/1, Bl. 178a14).

Dr. Rasa Banytė-Rowell
Lietuvos istorijos institutas, Archeologijos skyrius
Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius
el. paštas: rrowell@takas.lt

Gauta 2007 04 19